

*І. В. Мельник,
аспірант, кафедра фінансів імені Віктора Федосова,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3221-6388>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.17.242

КОНЦЕПЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ФІНАНСОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

*I. Melnyk,
Postgraduate student,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

CONCEPT AND METHODOLOGY OF ASSESSING THE RESULTS OF FINANCIAL STIMULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті розкрито концептуальні засади та методологію комплексної оцінки результатів фінансового стимулювання аграрного сектору України у 2014–2023 рр. Доведено, що поєднання кількісних і якісних підходів дозволяє всебічно проаналізувати ефективність бюджетної підтримки, податкових пільг і субсидій. Проаналізовано динаміку основних фінансово-економічних показників і виявлено, що рекордні результати 2021 року були зумовлені винятково високою врожайністю, тоді як внесок бюджетних інструментів залишався обмеженим. Обґрунтовано переваги економетричного, інтегрального та експертного підходів до оцінювання впливу державної політики. Виявлено, що стратегічний ефект забезпечує лише цільова та пряма підтримка, а не універсальні механізми стимулювання. Представлено рекомендації щодо вдосконалення інструментів державної підтримки, посилення її адресності, прозорості та відповідності європейським підходам.

This article develops a holistic and innovative methodological approach to evaluating the effectiveness of financial stimulation in Ukraine's agricultural sector during 2014–2023. The research addresses both theoretical and practical aspects of state support, arguing that only an integrated analysis — combining quantitative financial indicators and qualitative expert assessments — can provide an objective and multidimensional understanding of policy outcomes. Key performance parameters are identified, including gross agricultural output, operating profitability, capital investment, employment, and export potential. Special attention is given to the justification of performance metrics and to the rationale for using a mix of econometric analysis, composite indices, and qualitative (SWOT-based) evaluation tools for assessing the efficiency of budgetary allocations, tax incentives, direct subsidies, and market price support mechanisms.

Empirical results, based on national statistics, sectoral reports, and comparative analysis with EU and OECD standards, reveal that direct budgetary funding remains the only instrument with a consistently measurable positive impact on the revenue and output of agricultural enterprises. While other forms of support—such as tax benefits, investment grants, or indirect market interventions—may provide short-term relief or stimulate select sub-sectors, their long-term effectiveness is limited or highly context-dependent. The study documents that the record performance of Ukraine's agriculture in 2021 was due not only to favorable production conditions but also to the cumulative effect of previous years' investment and structural modernization, whereas the marginal role of budget subsidies in that surge underscores the importance of innovation and institutional factors.

The article provides a critical synthesis of international experience in public support for agriculture, contrasting the Ukrainian approach with best practices in the European Union and OECD member states. It is emphasized that the effectiveness of public policy should be measured not merely by the scale of resource allocation but by the degree to which these instruments promote sustainable growth, resilience to shocks, and competitiveness. Statistical and regression analysis across Ukrainian regions confirm a moderate but statistically significant positive correlation between state funding volumes and composite development indices. The results of the study support a set of policy-oriented proposals aimed at strengthening the institutional framework and practical effectiveness of agricultural support in Ukraine.

Ключові слова: аграрний сектор, фінансове стимулювання, державна підтримка, бюджетне фінансування, рентабельність, інструменти політики, економетричний аналіз.

Key words: agricultural sector, financial stimulation, state support, budgetary financing, profitability, policy instruments, econometric analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний аграрний сектор відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, формуванні експортного потенціалу та соціально-економічному розвитку сільських територій. В умовах складних структурних трансформацій, зовнішньополітичних і, насамперед, воєнних викликів актуалізується питання ефективності державної підтримки та фінансового стимулювання аграрного виробництва в Україні. Протягом останнього десятиліття в нашій державі реалізовано низку бюджетних програм, пільг, дотаційних і інвестиційних механізмів, спрямованих на підтримку сільськогосподарських виробників. Однак збереження значних міжрегіональних диспропорцій, неоднозначна динаміка основних показників та обмеженість ресурсів ставлять під сумнів результативність застосованих інструментів державної політики. Тому виникає об'єктивна потреба у науковому обґрунтуванні підходів до вимірювання ефективності фінансової підтримки, що забезпечить підвищення адресності, прозорості й стратегічної результативності державного втручання в розвиток аграрного сектору України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Державна фінансова підтримка є одним із пріоритетів економічної політики на шляху до сталого розвитку аграрного сектору, тому сюди спрямовуються значні бюджетні ресурси. Відтак актуалізується потреба у системному оцінюванні реальних результатів фінансового стимулювання, спрямованому не лише на фіксацію виділених ресурсів, а й на аналіз ефекту для безпосередніх отримувачів та економіки загалом. Як підкреслюють дослідники, результати державної підтримки слід оцінювати не тільки за приростом виробництва чи прибутків, але й за впливом на структурні та соціальні параметри розвитку галузі. Так, П. Несененко стверджує, що ефективне фінансове стимулювання аграрного сектору, зокрема, проявляється у вирішенні системних завдань: забезпеченні сталого розвитку сільських територій, поліпшенні ринкової інфраструктури, диверсифікації виробництва і збуту, підвищенні конкурентоспроможності агропродовольчого сектору [1, с. 291]. В ранніх працях науковці акцентують увагу на функціях держави щодо визначення стратегічних орієнтирів для учасників економічної діяльності, проте подальші дослідження, зокрема В. Русанюка [2], О. Жемойди [3] та інших науковців, поглиблюють цю концепцію через призму ус-

кладнення аграрних процесів і підвищення ролі держави у забезпеченні сталого розвитку сільських територій, формуванні конкурентного середовища та соціальної згуртованості. З позиції О. Алейнікової [4], державне регулювання аграрної галузі сьогодні визначається як динамічна система впливу на структуру виробництва, дохідність суб'єктів господарювання, функціонування агропродовольчих ринків і соціальне відтворення на селі. Особливу вагу має спрямування державної політики на подолання кризових явищ, забезпечення підтримки малих та середніх виробників у протистоянні з крупним агробізнесом, стимулювання кооперації, модернізації та впровадження інновацій. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування категорій "ефективність" та "результативність" державної політики, що ускладнює процес оцінювання і знижує релевантність результатів [5, с. 27]. Вітчизняні дослідники розрізняють ці поняття, наголошуючи, що результативність відображає ступінь досягнення поставлених цілей і виконання завдань політики, тоді як ефективність (efficiency) у вузькому розумінні показує співвідношення отриманого результату і витрачених ресурсів [1, с. 292]. Фактично оцінювання результативності (досягнення цілей) є важливою складовою оцінки ефективності політики в цілому [5, с. 33].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у формуванні та обґрунтуванні концепції й методології комплексної оцінки результатів фінансового стимулювання аграрного сектору України з врахуванням чинників та інструментів державної підтримки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У даному дослідженні під ефективністю фінансового стимулювання розуміється поєднання результативності стимулюючих заходів з точки зору досягнення цілей розвитку (тобто фактичного ефекту) та оцінки раціональності використання фінансових ресурсів (тобто економічної ефективності витрат). Такий підхід узгоджується з критеріями оцінки, прийнятими в міжнародній практиці [1, с. 292]. В зарубіжних дослідженнях також наголошується, що аналіз того, наскільки ефективно фінансові стимули трансформуються у заплановані результати, є ключовим елементом оцінювання політики [6, с. 525]. Водночас у процесі оцінювання необхідно враховувати комплексний характер цілей. Так, встановлено, що оцінка ефективності державної підтримки повинна охоплювати не лише соціально-економічні, а й середовищні (екологічні) та інституційні складові розвитку [5, с. 30]. Більше того, оцінювання як ефективності, так і результативності передбачає вимірювання рівня досягнення цілей і виконання завдань на основі системи якісних та кількісних показників [5, с. 32].

Специфічні умови функціонування аграрного сектору потребують застосування особливих підходів до державного регулювання та оцінки його результативності. Сьогодні звіти органів влади часто фокусуються на по-

казниках виконання заходів (тобто на формальній результативності), проте не повною мірою відображають їх фактичну ефективність. Як зазначають науковці, у Європейському Союзі закріплено обов'язковість регулярних оцінок ефективності аграрної політики (Спільної аграрної політики ЄС), а результати таких оцінювань безпосередньо впливають на формування нових програм підтримки [1, с. 293].

Для оцінювання впливу державної підтримки економістами розроблено різноманітні методичні підходи, які класифікують за рівнем аналізу (макро— та мікроекономічні), а також за типом оцінювання (кількісні та якісні). Зокрема, Русанюк В. обґрунтовує доцільність поділу способів оцінки результативності державної підтримки на дві великі групи: методи якісної оцінки та кількісної оцінки, що у сукупності охоплюють бюджетну, соціальну та економічну результативність заходів підтримки [7, с. 118].

Надалі зосередимося на п'яти узагальнених підходах, що найбільш поширені у сучасних дослідженнях та в практиці оцінювання: кількісних (економетричному, індексному, інтегральному, факторному); якісному (експертному).

Економетричний підхід базується на побудові статистичних моделей та використанні економетричного аналізу для виявлення причинно-наслідкового впливу фінансових стимулів на цільові показники розвитку. Суть цього підходу полягає у кількісному вимірюванні ефекту від державної підтримки: наприклад, наскільки збільшення обсягу субсидій чи пільг впливає на продуктивність праці, врожайність або прибутковість підприємств.

Зазвичай застосовуються методи регресійного аналізу (у тому числі панельні моделі, моделі з фіксованими ефектами), економетричні методика оцінки політики (різниця-в-різницях, matching для порівняння груп отримувачів підтримки і контрольних господарств) або стохастичні фронтірні моделі для оцінки технічної ефективності.

Такий підхід сьогодні вважається "золотим стандартом" кількісної оцінки політики, широко використовується в країнах OECD та ЄС для оцінювання впливу програм Спільної аграрної політики [8].

Економетричний аналіз дає змогу виявити тонкі ефекти державних інтервенцій і зробити обґрунтовані висновки щодо результативності стимулів для різних категорій господарств. Водночас недоліками цього підходу є високі вимоги до даних та кваліфікації аналітиків.

Індексний підхід ґрунтується на використанні системи агрегованих індикаторів для вимірювання рівня та динаміки державної підтримки. Основним із таких показників є PSE (Producer Support Estimate) — оціночний індикатор, розроблений OECD, що відображає сумарний обсяг фінансової підтримки, яку отримують сільськогосподарські виробники через різні програми і механізми політики [1]. Похідними від нього є, зокрема, %PSE (частка підтримки в доході фермерів), GSSE (General Services Support Estimate, підтримка загальних сервісів для агросектору) та TSE (Total Support Estimate, загальна підтримка сектору). Переваги індексного підходу — відносна простота розрахунку, уніфі-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика підходів до оцінки результатів фінансового стимулювання аграрного сектору економіки

Підхід	Основні показники / індикатори	Інструменти аналізу	Рівні агрегації
Економетричний	Результативні показники (врожайність, дохід, продуктивність тощо) та обсяги підтримки; контрольні змінні (затрати, площа тощо)	Економетричні моделі: регресії, панельні дані, моделі ефективності, методи «до-після», matching	Мікрорівень (фірми, господарства); макрорівень (країни) при наявності агрегованих даних
Індексний	Індикатори підтримки (PSE, %PSE тощо); окремо – показники результатів (наприклад, частка підтримки в доході, рівень цін)	Розрахунок індексів за формулами; статистичне спостереження показників у часі та порівняння	Макрорівень (країна, група країн); секторальний рівень; інколи мезорівень (регіони) для окремих індексів
Інтегральний	Набір ключових показників результативності (економічні, соціальні і т.д.), визначених цілями; інтегральний індекс (сукупний бал)	Нормування та зважування показників; розрахунок інтегрального показника (сума, середнє з вагами, бальна оцінка)	Всі рівні (можна будувати інтегральну оцінку як для програми загалом, так і для окремого підприємства чи регіону)
Факторний	Показники результату та факторні змінні (інвестиції, субсидії тощо); часткові коефіцієнти (наприклад, еластичності)	Моделі виробничих функцій; факторна декомпозиція темпів зростання; розрахунок коефіцієнтів захисту, субсидування; статистичний факторний аналіз	Мікрорівень (аналіз ефективності підприємств); макро/сектор (аналіз зростання галузі, вплив політики на ВВП)
Якісний (експертний)	Якісні критерії успішності (ступінь досягнення цілей, задоволеність, institutional capacity); описові показники (випадки, історії успіху)	Опитування, інтерв'ю, фокус-групи; експертні висновки; методи SWOT, Delphi; польові спостереження, кейс-стаді	Будь-який рівень (від оцінки окремого проекту до національної політики), основний акцент – мезо- та мікрорівень (програми, громади, бенефіціари)

Джерело: сформовано автором.

ікованість та можливість міжнародних зіставлень результатів [9]. Водночас суттєвим недоліком є те, що індекси відображають лише обсяг та структуру підтримки, але не фактичну віддачу від неї. Вони не показують реального впливу фінансових стимулів на продуктивність, доходність чи стійкість розвитку галузі.

Інтегральний підхід передбачає об'єднання декількох ключових показників результативності фінансового стимулювання в один сумарний інтегральний індекс. Таким чином можна отримати інтегральну оцінку результативності конкретної програми, напряду підтримки, регіону чи навіть окремого підприємства. Перевага інтегрального підходу полягає в тому, що він дає цілісну, зручну для інтерпретації оцінку, яка придатна для рейтингової оцінки і прийняття управлінських рішень. Комплексний індекс полегшує комунікацію результатів для широкої аудиторії, зокрема для формування політики (керівництво може побачити "інтегральний бал" ефективності програми). Проте недоліком є суб'єктивність у доборі індикаторів та їхніх вагових коефіцієнтів: різний набір показників чи інша система зважування може змінити інтегральну оцінку. Крім того, високий сумарний бал здатен маскувати проблеми у якихось окремих аспектах.

Факторний підхід полягає в аналізі внеску окремих чинників (передусім фінансових стимулів) у кінцеві результати розвитку. Його кількісна версія зводиться до побудови економіко-математичних моделей, що описують залежність результативних показників (продуктивність, випуск продукції, прибуток) від сукупності ресурсних факторів (праці, капіталу, технологій, а також обсягу державної підтримки). Це дозволяє оцінити, яка частка приросту результату досягнута саме завдяки державній підтримці, а яка зумовлена іншими факторами.

Сильна сторона факторного підходу — він дає змогу ідентифікувати ключові "драйвери" результативності, а також дозволяє оцінити взаємодію факторів. Основні обмеження факторного підходу полягають у складності збирання детальних даних і побудови коректних моделей.

Якісний (експертний) підхід ґрунтується на використанні експертних оцінок, опитувань учасників програм, інтерв'ю із стейкхолдерами, фокус-груп та аналізу конкретних випадків (case study). Він дає можливість оцінити ті аспекти впливу фінансових стимулів, які не піддаються прямому кількісному вимірюванню, або не відображені у доступній статистиці. Перевага цього підходу — комплексне розуміння ситуації та можливість ви-

явити унікальні, неформальні результати або ефекти. Недолік — вища суб'єктивність оцінок і складність узагальнення.

Тому сучасні стандарти оцінювання політики рекомендують поєднувати якісні методи з кількісними для взаємної верифікації, а також залучати широке коло стейкхолдерів, щоби зменшити передженість окремих оцінок [10].

Кожен із розглянутих підходів має свою сферу цільного застосування та особливості (Табл. 1).

Результати застосування кількісних і якісних методів певною мірою доповнюють один одного.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Оптимальна система оцінювання ефективності фінансового стимулювання комбінує переваги різних методів. Кількісні методи забезпечують більш об'єктивну і вимірювану оцінку, проте кожен із них має обмеження щодо глибини інтерпретації. Якісні (експертні) методи зі свого боку, дають цілісну картину реалізації фінансових стимулів у їхньому конкретному середовищі, враховуючи нюанси, що невідображені у статистиці. Відповідно, тільки комбінований підхід дозволяє значно підвищити надійність і глибину висновків. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, також слід зазначити, що ефективність фінансового стимулювання аграрного сектору України визначається складною взаємодією бюджетних, податкових та ринкових інструментів у поєднанні з внутрішніми й зовнішніми викликами. Вирішальний вплив на розвиток галузі може мати не лише масштаб прямої державної підтримки, а й рівень продуктивності, інвестиційна активність, інституційна спроможність і структура агровиробництва.

Література:

1. Несененко П. Методичні підходи до оцінки ефективності державного регулювання аграрного сектору. Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Економічні науки". 2022. № 4. С. 288—296.
2. Русанюк В. Державне регулювання розвитку підприємництва в аграрному секторі. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 94—102.
3. Жемойда О. Державне управління у сфері сільськогосподарства. Київ. НАДУ. 2013. 56 с.
4. Алейнікова О. Особливості формування механізму державного регулювання аграрної галузі на сучасному етапі. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 10. С. 89—93.
5. Щеглюк С. Підходи до оцінювання ефективності державної регіональної політики. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2021. Вип. 3 (149). С. 26—35.
6. Kravcakova Vozarova I., Kotulic R. The Impact of EU Subsidies on the Competitiveness of Slovak Farms from the Perspective of Legal Form. Agriculture. 2024. Vol. 14, № 8, p. 1300.
7. Русанюк В. Метрики показників ефективності державної підтримки малого підприємництва в аграрному секторі. Економіка АПК. 2021. № 6. С. 117—127.

8. Trade and agriculture directorate. Oecd's producer support estimate and related indicators of agricultural support. Concepts, Calculations, Interpretation and Use (The PSE Manual). OECD. 2016. 190 p.

9. Коваль П. Проект методики оцінки аграрної політики України (аграрної політики, торгової аграрної політики, політики розвитку сільських територій). Використання міжнародної практики та офіційних підходів ЄС. Київ: Німецько-український агрополітичний діалог (APD). 2023. 51 с.

10. Осіпова А. Аналіз результативності державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки". 2020. Вип. 38. С. 37—41.

References:

1. Nesenko, P. (2022), "Methodical approaches to assessing the effectiveness of state regulation of the agricultural sector", Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series "Economic Sciences", vol. 4, pp. 288—296.
2. Rusanyuk, V. (2021), "State regulation of entrepreneurship development in the agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 94—102.
3. Zhemoida, O. (2013), Derzhavne upravlinnia u sferi silskoho hospodarstva [State administration in the field of agriculture], NADU, Kyiv, Ukraine.
4. Aleinikova, O. (2011), "Features of the formation of the mechanism of state regulation of the agricultural sector at the present stage", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 10, pp. 89—93.
5. Shchehliuk, S. (2021), "Approaches to assessing the effectiveness of state regional policy", Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, vol. 3 (149), pp. 26—35.
6. Kravcakova Vozarova, I. and Kotulic, R. (2024), "The Impact of EU Subsidies on the Competitiveness of Slovak Farms from the Perspective of Legal Form", Agriculture, vol. 14 (8), pp. 1300.
7. Rusanyuk, V. (2021), "Metrics for the effectiveness of state support indicators of small business in the agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 117—127.
8. OECD (2016), Oecd's producer support estimate and related indicators of agricultural support. Concepts, Calculations, Interpretation and Use, OECD, Paris, France.
9. Koval, P. (2023), Proekt metodyky otsinky ahrarnoi polityky Ukrainy (ahrarnoi polityky, torhovoї ahrarnoi polityky, polityky rozvytku silskykh terytorii). Vykorystannia mizhnarodnoi praktyky ta ofitsiinykh pidkhodiv EU [Draft methodology for assessing Ukraine's agricultural policy (agricultural policy, trade agricultural policy, rural development policy): use of international practice and official EU approaches], German-Ukrainian Agropolitical Dialogue, Kyiv, Ukraine.
10. Osipova, A. (2020), "Analysis of the effectiveness of state support for agricultural production in Ukraine", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 38, pp. 37—41.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2025 р.